

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

М. Я. Дем'яненко*

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ РЕФОРМ

Реформування аграрного сектора АПК, що здійснюється починаючи з 90-х років, не принесло очікуваних результатів. Навпаки, економічна ситуація в галузі погіршилася. Збитковою протягом ряду років була галузь сільського господарства в цілому, що є неймовірним.

На серйозні роздуми наводить і той факт, що не спостерігається стійких тенденцій покращення економічної ситуації в майбутньому, навпаки, прогнози песимістичні.

Дуже негативним моментом в такій ситуації є те, що до цього часу відсутній детальний (глибокий) аналіз здійснюваних реформ, не виявлені і офіційно не визнані причини невдач. Все, як правило, зводиться до безаналітичних заяв про *повільність* реформ і необхідність їх прискорення.

Разом із тим аналіз свідчить про те, що справа не у *швидкості* здійснення реформ (у всякому разі не тільки у швидкості). Такі висновки сприймалися (на них можна було спиратись) у перші роки здійснення реформ, і вони вже майже нічого не пояснюють після їх запровадження протягом десяти років і доведення галузі до банкрутства.

Зараз все більше економістів (і не тільки вітчизняних) приходять до висновку про наявність *стратегічних прорахунків* у здійсненні реформ в аграрному секторі, внаслідок яких галузь доведена до такого стану, із якого власними зусиллями вона вибратися не зможе. Основним прорахунком в науковому плані, на мій погляд, була позиція про те, що для реформування аграрного сектора економіки достатньо здійснення приватизації, роздержавлення, паювання. І після цього всі проблеми села будуть вирішені. Все це (у більшості випадків у директивному порядку) здійснене, але економічна ситуація в аграрному секторі не стала кращою, навпаки, вона значною мірою погіршилася, проблем стало набагато більше.

Складається враження, що уряд в аграрній сфері здійснював тільки ті перетворення, які не потребували фінансових ресурсів, і не звертав увагу на інші сторони реформування, внаслідок яких мало було створюватися ринкове середовище.

© Дем'яненко М. Я., 2007

* заступник директора Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" (Київ), доктор економічних наук, професор, академік Української академії аграрних наук

Аналіз показав, що основні причини негативних наслідків здійснення реформ в аграрній сфері полягають:

- а) в некомплектності їх запровадження;
- б) у порушенні черговості здійснення окремих складових реформ;
- в) прорахунках у галузі фінансової політики.

Розглядаючи більш детально останній фактор (прорахунки в галузі фінансів), насамперед, слід відмітити помилкову, на наш погляд, позицію про те, що сільське господарство, як галузь зможе нормально функціонувати без державної фінансової підтримки. Незважаючи на те, що такого прецеденту (коли сільське господарство фінансово з боку держави не підтримується) серед розвинутих країн не існує, ця позиція у нас навіть в наукових колах дискутується до цього часу.

Основний аргумент прибічників самофінансування сільського господарства — відсутність коштів у державі внаслідок загальної кризи економіки. Визнаючи цей аргумент як вагомий, вважаємо, що в даному випадку слід виходити від зворотного, тобто спочатку встановлення об'єктивної необхідності фінансової підтримки, а потім пошук джерел її здійснення. А оскільки об'єктивність фінансової підтримки сільського господарства вже давно обґрунтована і майже ніким не заперечується, ігнорування цього факту, як об'єктивної реальності завдає сільському господарству великої шкоди. Потім на це потрібно буде витратити набагато більше коштів, ніж потрібно зараз.

Другим за важливістю моментом, ігнорування якого завдало значної шкоди сільськогосподарському виробництву, є *руйнація старого і нестворення нового (ринкового) механізму кредитування сільського господарства*. Тут також відіграла негативну роль позиція про уніфікацію кредитних відносин в ринкових умовах для всіх галузей народного господарства, в тому числі і сільського господарства. І хоч такої уніфікації в інших країнах ринкової орієнтації, як потім з'ясувалося, практично не існує, ідея уже "опанувала масами" і втілювалася в життя. Наслідки відомі — до 2000 року менше 1 % сільськогосподарських підприємств могли скористатися кредитами банків.

Різні країни по-різному вирішують це питання, але загальним для всіх є те, що всі вони прагнуть зробити кредити доступними для сільськогосподарської галузі. І здійснюється це тому, що в силу підвищеної кредитоемкості, яка має об'єктивний характер, сільське господарство, з одного боку, не може нормально працювати без кредитів, з іншого — з тієї ж причини не може на загальних умовах залучати такі кредити. Враховуючи це, запроваджуються певні механізми, які дозволять враховувати специфіку цієї галузі і залучати на пільгових умовах кредитні ресурси.

Виявилось складною справою і *формування податкової політики на нових економічних засадах*. Тому тут теж припускалися помилки. При цьому, основні прорахунки при формуванні податкової політики щодо аграрного сектора АПК полягали в ігноруванні специфіки сільськогосподарського виробництва при запровадженні більшості податків. Вважалось, що оскільки податки є фінансовою категорією, то механізм їх має бути уніфікованим.

Особливо великі фінансові втрати сільськогосподарські підприємства (усіх форм) мали від двох податків — податку на прибуток і податку на додану вартість.

Прорахунки при запровадженні податку на прибуток полягали у встановленні терміну сплати цього податку. Сільськогосподарські підприємства повинні були сплачувати його щомісяця. Оскільки абсолютна більшість сільськогосподарських підприємств пов'язана з сезонним виробництвом, яке має об'єктивний характер, то у них протягом першого півріччя не було власних фінансових ресурсів для сплати цього податку. І якщо податкові органи стягували такі платежі, то суб'єкти господарювання вимушені були здійснювати їх за рахунок зменшення власних оборотних коштів.

Ця методична помилка була усунута в останній редакції Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”. Сільськогосподарським підприємствам змінено податковий період — податок на прибуток вони сплачують раз на рік після визначення фінансових результатів. Крім цього, передбачена можливість перенесення збитків при оподаткуванні на майбутні періоди у випадку збиткової діяльності сільськогосподарського підприємства.

Аналогічна ситуація, але зі значно більшими негативними наслідками для сільського господарства спостерігалася при запровадженні податку на додану вартість (ПДВ).

Економічна суть цього податку полягає в тому, що оподатковується додана вартість, а механізм оподаткування побудований таким чином, що до бюджету сплачується різниця між ПДВ, який надійшов у господарство у складі реалізованої продукції, і ПДВ, який сплачений при придбанні господарством матеріальних ресурсів. Завдяки такому механізму у підприємств із сезонним характером виробництва внаслідок того, що в них у першому півріччі витрати на придбання матеріальних ресурсів перевищують надходження від реалізації, виникає “дебетове сальдо” з податку на додану вартість, яке свідчить, що суб’єкт господарювання більше сплатив ПДВ, ніж отримав.

Для врегулювання таких ситуацій при запровадженні ПДВ передбачається механізм відшкодування “дебетового сальдо” у випадку його виникнення. Такий механізм діє у всіх країнах, які запровадили ПДВ. В Україні він був введений тільки у 1997 р. при прийнятті нового Закону про податок на додану вартість. Отже, майже шість років у сільському господарстві практично діяв не податок на додану вартість, а податок на оборотні засоби.

Внаслідок необґрунтованого запровадження у сільськогосподарське виробництво тільки цих двох податків сільськогосподарські підприємства втратили власні оборотні кошти і стали неплатоспроможними, а оскільки держава “де-факто” допущені прорахунки визнала, правомірно ставити питання про відшкодування понесених втрат.

Зараз в державі набуто певного досвіду щодо оподаткування. Урядові структури усвідомлюють зроблені прорахунки при запровадженні у сільськогосподарське господарство податків і вживають з цього приводу певні заходи. Але розробки, які здійснюються в цьому напрямку, не адекватні ситуації, що склалася. Крім цього, вони носять розрізнений характер, не мають достатнього наукового обґрунтування і тому, на нашу думку, не дають очікуваних результатів.

Так, найбільша увага зараз зосереджена на спрощенні механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Практичну реалізацію ця ідея знайшла в Указі Президента “Про фіксований сільськогосподарський податок”, який потім трансформувався в однойменний Закон.

В принципі, не заперечуючи необхідність спрощення оподаткування, особливо стосовно сільськогосподарських підприємств, на наш погляд, потрібно визнати, що основна проблема оподаткування полягає не в спрощенні податків. Вона набагато складніша, тому і вирішувати її потрібно більш глобально. Одноразовим актом, навіть самим революційним, подолати цю проблему не вдається. Вирішувати її слід комплексно і поетапно. Насамперед, враховуючи кризову ситуацію в агропромисловому комплексі, доцільно запровадити мораторій на всі прямі податки і податкові платежі, які сплачуються сільськогосподарськими товаровиробниками терміном на 3-5 років (за виключенням відрахувань до Пенсійного фонду).

За цей період (період мораторію) необхідно розробити і апробувати фундаментальну систему оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, яка б, з одного боку, максимальною мірою врахувала специфіку

сільськогосподарського виробництва, з іншого — вписувалася (була складовою) у загальнодержавну систему оподаткування.

Після цього може реалізуватися *другий і наступні етапи* запровадження податків, суть яких полягає у поступовому їх введенні по мірі готовності суб'єктів господарювання до сплати того, чи іншого податку. Для цього мають бути запроваджені відповідні критерії по кожному об'єкту оподаткування, при досягненні яких суб'єкти господарювання становилися платниками податків.

Паралельно з реформуванням безпосередньо механізму оподаткування повинні розроблятися і запроваджуватися інші заходи щодо покращання системи оподаткування. Зокрема, необхідно: удосконалити систему митного оподаткування імпорту техніки і технології для сільського господарства, які не виробляються в Україні; встановити пільгові ставки оподаткування (до 50 %) тієї частини прибутку, яка спрямовується сільськогосподарськими товаровиробниками для розширеного відтворення їх матеріально-технічної бази; здійснити упорядкування ставок ПДВ в напрямку їх диференціації на різні види товарів: підвищити на предмети розкоші і знизити на сільськогосподарську продукцію і продукти харчування; розробити, як альтернативний, механізм спрощеного оподаткування фермерських господарств; переглянути джерела сплати податків і податкових платежів в напрямку підвищення питомої ваги платежів з прибутку підприємств і зниження їх долі у витратах виробництва; спростити податковий облік і звітність шляхом максимальної уніфікації його з бухгалтерським обліком.

Тільки таким чином можна буде створити не тимчасовий фіскальний механізм, а стабільну податкову систему в аграрному секторі АПК, яка зможе виконувати всі притаманні їй функції. Якщо до цього додати адаптовані до умов сільськогосподарського виробництва кредитну і страхову системи, розробити діючі механізми підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, тобто сформувати оптимальне ринкове середовище для агропромислового виробництва, тоді можна буде розраховувати на поетапне відродження сільськогосподарського виробництва як важливої галузі народного господарства.

